

9. Кредитний ризик комерційного банку : [навч. посіб.] / В.В. Вітлінський [та ін.] ; за ред. В. В. Вітлінського. – К. : Знання, КОО, 2000. – 251 с
10. Станиславчик Е.Н. Риск-менеджмент на підприємстві. Теорія і практика / Е.Н. Станиславчик. – М. : Ось-89, 2002. – 80 с.
11. Грушко В.І. Фінансові ризики : [навч. посіб.] / В.І. Грушко, О.І. Пилипенко. – Житомир : ЖІТІ, 1998. – 188 с.
12. Дмитренко М.Г. Кредитування і контроль : [навч.-метод. посіб. (у схемах і коментарях)] / М.Г. Дмитренко, В.С. Потлатюк. – Кондор, 2005. – 296 с.
13. Слобода Л.Я. Класифікація та характеристика чинників кредитних ризиків банківських установ / Л.Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 185–193.
14. Сало І.В. Фінансовий менеджмент банку : [навч. посіб. для вищ. навч. закл.] / І.В. Сало, О.А. Криклій. – Суми : Унів. кн., 2007. – 313 с.
15. Основы банковского менеджмента : [учеб. пособие для банков. шк. и колледжей, ведущих подготовку специалистов по спец. «Банковское дело»] / О.И. Лаврушин, И.Д. Мамонова, Н.И. Валенцева [и др.] ; под ред. О.И. Лаврушина. – М. : ИНФРА-М, 1995. – 140 с.

УДК 330.1

Борщенко Т.І.

*аспірант кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ГЕНЕЗА ТЕОРІЇ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ

THE GENESIS OF WELFARE'S THEORY

У статті розглянуто основні етапи еволюції теорії суспільного добробуту. Проведено ретроспективний аналіз поглядів на сутність і взаємозв'язок індивідуального та суспільного добробуту. Визначено основні фактори, що формують індивідуальний та суспільний добробут, у розрізі окремих історичних етапів розвитку економічної науки, а також умови максимізації добробуту як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях. Зосереджено увагу на проблемах, які залишаються поза увагою економістів під час дослідження добробуту в той чи інший період розвитку суспільства, та шляхах їх вирішення, що знаходять науковці в ході розвитку економічної науки. Виділено основні аспекти, які характеризують сучасний етап розвитку теорії суспільного добробуту. Схематично побудовано основні етапи генези теорії суспільного добробуту та визначено представників кожного етапу.

Ключові слова: суспільний добробут, індивідуальний добробут, максимізація добробуту, Парето-оптимум.

В статье рассмотрены основные этапы эволюции теории общественного благосостояния. Проведен ретроспективный анализ взглядов на сущность и взаимосвязь индивидуального и общественного благосостояния. Определены основные факторы, формирующие индивидуальное и общественное благосостояние, в разрезе отдельных исторических этапов развития экономической науки, а также условия максимизации благосостояния как на индивидуальном, так и на общественном уровнях. Сосредоточено внимание на проблемах, которые остаются без внимания экономистов при исследовании благосостояния в тот или иной период развития общества, и путях их решения, которые находят ученые в ходе развития экономической науки. Выделены основные аспекты, характеризующие современный этап развития теории общественного благосостояния. Схематически определены основные этапы генезиса теории общественного благосостояния и представители каждого этапа.

Ключевые слова: общественное благосостояние, индивидуальное благосостояние, максимизация благосостояния, Парето-оптимум.

The article describes the main stages of the evolution social welfare's theory. A retrospective analysis views of the nature and relationship of individual and social welfare was conducted. The main individual and social welfare factors were determined that shape, in terms of various historical stages of development economics. The terms of maximizing welfare were determined, both at the individual and at the community level. The problems were focused that were ignored in the study of economics in a certain period of society. The characteristics of the current stage of economics' development were allocated. The main stages of the genesis of social welfare's theory were constructed schematically as a result of the research.

Keywords: social welfare, individual welfare, maximization of welfare, Pareto optimum.

Постановка проблеми. Суспільний добробут є економічних відносин із приводу задоволення різноманітних індивідуальних та суспільних потреб. Кінцевою надзвичайно важливою та багатогранною економічною категорією, яка відображає сукупність соціально-метою суспільного та індивідуального розвитку є під-

вищення рівня добробуту, однак саме поняття є надзвичайно складним у теоретичному визначенні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі визначення сутності суспільного добробуту приділяли багато уваги такі видатні економісти, як А. Пігу, Н. Калдор, Дж. Гікс, К. Ерроу, П. Самуельсон, А. Сен та ін. Серед вітчизняних науковців дослідженню суспільного добробуту та еволюції його теорії приділяли увагу О.О. Беляєв, А.О. Ігнатюк, Н.О. Томчук-Пономаренко.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз поглядів економістів на сутність суспільного та індивідуального добробуту в розрізі еволюції економічної теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми зростання індивідуального та суспільного добробуту здавна привертала увагу економістів-теоретиків. Аналіз історії економічної думки свідчить про певну логіку становлення теорії добробуту. Так, перші спроби визначення сутності та умов зростання суспільного добробуту було здійснено представниками класичної школи політекономії, такими як А. Сміт, Й. фон Юсті, Д. Рікардо (XVII ст.).

Економісти класичної школи розглядали добробут населення переважно як процес створення багатства, яке включає в себе продукти, необхідні для життєдіяльності, а також капітал, який використовується для їхнього виробництва.

У праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) А. Сміт розглядав залежність добробуту від продуктивності суспільної праці та його співвідношення з потребами споживачів. Для досягнення вищого рівня добробуту А. Сміт запропонував просту формулу: мир, невисокі ставки оподаткування й обмежена роль держави в економіці, все інше зробить природний хід речей.

У пошуках відповіді на питання, чому «народ виявляється краще або гірше забезпеченим необхідними предметами та умовами життя», А. Сміт вивів залежність суспільного добробуту від співвідношення між кількістю «річної праці» суспільства і числом споживачів [8, с. 654].

На величину «річного продукту», яка припадає на одного жителя країни, впливають: 1) мистецтво, вміння і кмітливість, з якими застосовується праця народу; 2) співвідношення між числом зайнятих і незайнятих корисною (продуктивною) працею.

Тим самим А. Сміт вивів позитивну функцію: чим більша кількість праці перебуває в розпорядженні країни, чим більше людей зайняті продуктивною працею, тим вищий її добробут.

Мірою індивідуального добробуту за А. Смітом є та кількість праці інших людей, яку людина «може купити або отримати у своє розпорядження» в обмін на власні трудові зусилля. Якщо у людини є можливість обміняти свою працю на всю або більшу частину продукту праці інших, то це дає їй можливість володіти якоюсь часткою «свободи і спокою», якою їй довелося б пожертвувати в іншому разі. Тим самим А. Сміт пов'язував зростання індивідуального добробуту зі зменшенням «тілесних і душевних тягот», на які довелося би йти заради отримання більш високого доходу.

Індивідуальний добробут А. Сміт трактував досить широко, включаючи в нього не тільки грошове багатство, яке дає можливість розпоряджатися продуктами

праці інших, але й суспільний престиж, надійність переміщення капіталу, «приємність» заняття [8, с. 697].

Погляди Д. Рікардо на умови росту добробуту дещо відрізняються від позиції А. Сміта, оскільки в їх основі лежить мальтузіанська точка зору щодо народонаселення. Перенаселення країни для Д. Рікардо є джерелом надлишкової пропозиції праці. У результаті заробітна плата набуває тенденції до зниження, що призводить до скрутного становища населення.

Важливою умовою зростання добробуту бідних країн, на думку Д. Рікардо, є прискорення темпів нагромадження капіталу. Процес накопичення капіталу буде більш ефективним, якщо в країні поліпшити систему управління і навчання, усунути невизначеність щодо відносин власності та недоліки освіти. Д. Рікардо також пропонував зменшувати витрати на предмети розкоші і комфорту, а вивільнені кошти спрямувати на відтворення [6, с. 256].

Таким чином, класична економічна теорія досліджувала питання забезпечення суспільного добробуту, розглядаючи проблеми на макроекономічному рівні. Маржинальна революція ознаменувала собою перехід економічних досліджень із макроекономічного рівня на мікроекономічний. Центральним питанням економічної теорії стало дослідження поведінки економічних суб'єктів в умовах обмеженості ресурсів. Об'єктом дослідження стала поведінка індивіда, а метою – визначення мотивів його діяльності.

Питання максимізації добробуту – значною мірою філософське. Не випадково в основі сучасних теорій добробуту лежать положення утилітаризму – етичної теорії, що визначає критерієм корисності вчинку його моральність. Засновником даної теорії є англійський філософ Дж. Бентам (1748–1832), який уважав, що у філософії немає більш достойного заняття ніж надавати підтримку економіці у повсякденному житті.

Метою будь-якої дії людини, на думку Дж. Бентама, є досягнення максимального добробуту. Отже, згідно з автором, єдиною універсальною суспільною наукою повинна стати евдемоніка – наука про досягнення добробуту.

Саме поняття «добробут» Бентам трактує чисто в гедоністичному контексті. Це видно хоча б з такого його висловлювання: «Природа віддала людство у владу двом суверенним повелителям: страждання і насолоді. Вони одні вказують нам, що ми повинні робити, і визначають, що ми зробимо». Таким чином, у концепції Бентама основу всіх дій людини становить принцип користі, що означає досягнення найбільшого задоволення і прагнення всіляко уникати страждання [1, с. 154].

Дж. Бентам претендує на те, щоб відкрити універсальні сили, що керують людською поведінкою, визначити способи їхнього вимірювання. У Бентама людина виступає як раціональний споживач, здатний кількісно виміряти насолоду і страждання, головними характеристиками яких виступають їх інтенсивність і тривалість.

Бентам пропонував вимірювати добробут шляхом віднімання суми страждань від суми задоволення за даний період часу. Методика підрахунку така: береться сума інтенсивностей усіх задовольень за даний період часу, помножених на їх тривалість, і від неї віднімається загальна кількість страждань (та ж схема) за той самий період. Отже, спостерігається послідовне зведення всіх мотивів людини до досягнення задовольень і уникнення прикростей [1, с. 184].

Інтереси суспільства в концепції Бенґама являють собою суму інтересів громадян. І якщо виникає конфлікт інтересів різних суспільних груп, то рішення має бути прийняте на користь тих, у кого потенційна кількість добробуту в разі задоволення їхніх інтересів буде більшою.

Маржиналісти зміщують фокус економічної теорії в площину споживчого вибору, де людина постає максимізатором корисності. Метою обміну і виробництва вони проголошують отримання максимальної насолоди і найповніше задоволення потреб.

У засновника австрійської школи К. Менґера людиною рухає одна провідна ідея – прагнення якомога повніше задовольнити свої власні потреби. Вона закладена в людині самою природою і не потребує підтримки закону чи сили примусу. Етичні міркування, які можуть припустити максимальне досягнення будь-яких інших цілей, окрім особистого добробуту, не беруться до уваги, як і мотиви симпатії й антипатії щодо оточуючих.

Г. Госсен, який першим сформулював закон спадної граничної корисності, з традиційної економічної науки запозичив саме філософію утилітаризму з її принципами розумного еґоїзму, суб'єктивного зіставлення вигод і втрат, задоволення і страждання. Він навіть пропонував політичну економію перейменувати в *Genusslehre*, тобто вчення про задоволення, де максимізація задоволення (корисності) стає найважливішим принципом суспільного господарювання [7, с. 456].

Проблемам дослідження добробуту була присвячена робота іншого видного англійського економіста, представника кембриджської школи А. Піґу (1877–1959), «Економічна теорія добробуту», яка вийшла в 1920 р. Метою свого дослідження А. Піґу поставив розробку практичного інструментарію для забезпечення добробуту на основі положень неокласичної теорії: принципу спадної граничної корисності, суб'єктивно-психологічного підходу в оцінці благ і принципу утилітаризму. На думку більшості дослідників, Піґу завершив створення неокласичної теорії добробуту.

У центрі теорії Піґу стоїть поняття національного дивіденду, або національного доходу, що розглядається як чистий продукт суспільства, як безліч матеріальних благ і послуг, що купуються за гроші. І цей показник Піґу вважає не тільки мірою ефективності виробництва, а й мірою суспільного добробуту.

Але у Піґу на загальний рівень добробуту впливає не тільки величина національного доходу, а й принципи його розподілу. Ґрунтуючись на законі спадної граничної корисності, він висуває тезу про те, що передача частини доходу від багатих до бідних збільшує суму загального добробуту [5, с. 357].

Розглянуті вище ідеї щодо сутності та змісту добробуту пов'язані з кількісною оцінкою його значення як на рівні окремого індивіда, так і на суспільному рівні.

Початок «нової» теорії добробуту пов'язаний із В. Парето, який у праці «Курс політичної економії» відмовився від кількісного вимірювання одержуваної кожною людиною корисності. Як спосіб виміру індивідуальних корисностей В. Парето запропонував шкалу переваг, тобто ранжування індивідом споживчих наборів за ступенем їхньої переваги. За такого підходу важливішим стає сукупне задоволення, яке отримує від придбаних благ індивід, аніж можливі кількісні зміни в ступені її задоволення.

За своїми економічними поглядами В. Парето можна віднести до представників Лозаннської економічної школи. Він зробив істотний внесок у теорію споживчої поведінки, запровадивши замість кількісної визначення суб'єктивної корисності порядкове, що означало перехід від кардиналістської до ординалістської версії теорії граничної корисності

Далі, замість зіставлення порядкової корисності окремих благ Парето запропонував зіставлення їх наборів, де однаково бажані набори описувалися кривими байдужості. На думку вченого, завжди існує така комбінація цінностей, за якої споживачу байдуже, в якій пропорції він їх отримає, аби сума цих цінностей не піддавалася змінам і приносила максимум задоволення. Ці положення В. Парето лягли в основу сучасної теорії споживчої поведінки [2, с. 274].

Згідно з Парето, добробут суспільства досягає максимуму, а розподіл ресурсів стає оптимальним, якщо будь-яка зміна цього розподілу погіршує добробут хоча б одного економічного суб'єкта.

Вихідними для Парето стали положення Дж. Бенґама про те, що щастя (задоволення або корисність) різних людей порівняні й адитивні, тобто можуть агрегуватися в яесь «загальне щастя» [2, с. 298].

Однак оптимальність за Парето дуже часто може бути соціально неприйнятною, тому навіть у руслі неокласичного напрямку політичної економії формуються альтернативні паретіанській теорії добробуту.

Як уважав В. Парето, досконала конкуренція забезпечує максимізацію добробуту в масштабах усього суспільства. Однак на початку ХХ ст. виникли певні сумніви в істинності цього положення. Тут варто вказати на доробок англійського економіста Г. Сіджвіка, який уперше став досліджувати багатство і добробут як із позиції суспільства, так і з позиції окремого індивіда, зробивши акцент на тому, що одні й ті самі поняття мають різне значення залежно від того, розглядаємо ми їх із суспільної чи з індивідуальної точки зору.

Г. Сіджвік наводить прості приклади неспівпадіння приватної і суспільної вигоди і робить висновок про те, що для ефективного вирішення багатьох типів ринкових проблем потрібне втручання держави в тій чи іншій формі.

Крім того, недоліки системи «природної свободи», на думку Сіджвіка, виявляються в системі розподілу, у нерівності доходів. Випереджаючи економістів ХХ ст., він писав, що більш рівномірний розподіл створеного багатства підвищує загальний рівень суспільного добробуту [6, с. 174].

Англійські економісти Н. Калдор і Дж. Гікс у статті, опублікованій у 1939 р. в *Economic Journal*, висунули принцип компенсації, відповідно до якого зміна економічних умов збільшує суспільний добробут тоді, коли індивіди, які отримали певний вигравш, можуть компенсувати збиток тим, хто його не отримав, але при цьому залишитися у вигравші. У цьому разі компенсація розглядається як умова, яка є достатньою для того, щоб говорити про зростання добробуту суспільства, тому що збільшення корисності в одних членів суспільства переважає збитки в інших. Це й означає зростання сумарної суспільної корисності [9, с. 14].

Проте наявність проблем агрегування вподобань індивідів і транзитивність змусили економістів шукати нові підходи до порівняння альтернативних суспільних

економічних станів. Проблема транзитивності виникає тоді, коли можна вказати таку пару різних економічних станів, з яких перший є кращим за критерієм Парето порівняно з другим, але другий є водночас кращим за перший. Американські економісти А. Бергсон і (трохи пізніше) П. Самуельсон спробували ввести функцію суспільного добробуту, яка нині відома як функція Бергсона-Самуельсона. Згідно з даною функцією, суспільний добробут визначається добробутом окремих членів суспільства. Але до визначення цієї функції додаються дві найважливіші вимоги. По-перше, функція повинна відповідати критерію Парето. Друга вимога полягає в тому, що значення функції не повинно залежати від перестановки її аргументів, це означає, що корисність усіх членів суспільства має однакову значущість. Ця функція може бути використана для того, щоб визначити, чи є один економічний стан кращим або гіршим за інший. Але вона не вирішує головну проблему економіки добробуту – виміряти внесок кожної індивідуальної функції корисності в загальну суспільну корисність, а отже, необхідно знову звертатися до міжособистісного порівняння [7, с. 475].

Американський економіст К. Ерроу зробив вагомий внесок у вирішення сформульованих вище проблем. Перша і найбільш відома його праця «Соціальний вибір та індивідуальні цінності» була опублікована в 1951 р. Він розкритикував ідею побудови функцій суспільного

добробуту, запропоновану А. Бергсоном і П. Самуельсоном, і показав, що агрегування особистих переваг кожного не дасть оптимального суспільного рішення, оскільки загальні переваги не мають властивості транзитивності, необхідної для знаходження оптимуму. Одним із важливих теоретичних результатів К. Ерроу є так звана «теорема неможливості»: будь-який колективний вибір перетворює одного індивіда в правителя, а інші лише йдуть за його вибором; таким чином, вибір, здійснюваний усім колективом загалом, не може бути одночасно раціональним і демократичним [4, с. 64].

У наш час одним із найвидатніших представників економіки добробуту визнається нобелівський лауреат 1998 р. А. Сен, чий внесок пов'язаний із погодженням проблем економіки добробуту з етичними принципами. З його точки зору, подальший розвиток теорії добробуту вимагає використання багатшої порівняно з утилітаризмом філософської традиції, пов'язаної з поняттями свободи, прав, загальної взаємозалежності і визнання множинності етично значущих тверджень [3, с. 264].

У сучасній економічній теорії проблема суспільного добробуту пов'язана з двома основними аспектами. Перший аспект полягає в конкретному наповненні поняття «добробут». До нього включаються показники якості життя індивіда з різних сфер життя (політичної, економічної, соціальної та психологічної).

Рис. 1. Генеза теорії суспільного добробуту

Джерело: складено автором

Другий аспект полягає у вивченні механізмів реалізації добробуту.

Розглянувши основні етапи еволюції теорії суспільного добробуту, можна схематично зобразити генезу даного поняття та взаємозв'язок між різними етапами розвитку ідей добробуту.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, розглянувши еволюцію поглядів на сутність та зміст суспільного добробуту, можна зробити висновок, що спершу суспільний добробут розглядався еконо-

містами-теоретиками у макроекономічному аспекті, оцінювали благополуччя всієї сукупності індивідів загалом. Надалі поступово аналіз перейшов у мікроекономічну площину, і на перший план почав виходити індивід та його інтереси. До економічного змісту суспільного добробуту з часом додалися соціальні, екологічні та інші характеристики. У сучасній економічній науці зростання індивідуального добробуту стає однією з головних проблем соціально-економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства / И. Бентам. – СПб., 1876. – 576 с.
2. Економіка добробуту : [навч. посіб.] / О.О. Беляєв, О.М. Комяков, В.І. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2012. – 460 с.
3. Блауг М. Сен Амартия К. / М. Блауг // 100 великих економістів после Кейнса. – СПб. : Экономика, 2009. – С. 264–266.
4. Эрроу К. Основания экономики благосостояния / К. Эрроу // Вехи экономической мысли ; под общ. ред. А.П. Заостровцева. – СПб. : Экономическая школа, 2004. – С. 293–338.
5. Пигу А. Экономическая теория благосостояния / А. Пигу. – М. : Прогресс, 1985. – 675 с.
6. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо. – М. : Эксмо, 2007. – 664 с.
7. Семьюельсон П.А. Макроекономіка / П.А. Семьюельсон, В.Д. Нордгауз ; пер. з англ. – К. : Основи, 1995. – С. 544.
8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит ; пер. с англ. В.С. Афанасьева. – М. : Эксмо, 1985. – С. 903.
9. Хикс Дж. Основания экономики благосостояния / Дж. Хикс ; пер. с англ. Д.Я. Раскова. – С. 22.

УДК 339.137.2:338.43

Грановська В.Г.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства,
Херсонський державний аграрний університет*

ПАРАДИГМА КОНКУРЕНЦІЇ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

THE PARADIGM OF COMPETITION AND COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розглянуто, систематизовано та уточнено підходи до визначення конкурентоспроможності аграрних підприємств, визначено фактори, складники та індикатори. Встановлено пряму залежність в етимологічному і логічному сенсі між дефініціями «конкуренція» та «конкурентоспроможність». Розглянуто три підходи до трактування конкуренції: поведінковий, структурний, функціональний та доведено необхідність доповнення наявної теоретичної моделі четвертим – глобалізаційним. Визначено, що результатом конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств є максимізація задоволення потреб споживачів, гарантування екологічності та якості продукції, що споживається, насичення ринку високоякісною конкурентною продукцією, що має високу граничну корисність для споживача. Доведено, що забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів аграрного сектору можливе лише за умов комплексності у підході до формування стратегії їх розвитку та функціонування.

Ключові слова: індикатори конкурентного розвитку, конкурентний статус, конкурентні переваги, конкурентоспроможність аграрних підприємств, конкуренція, ринковий сегмент.

В статье рассмотрены, систематизированы и уточнены подходы к определению конкурентоспособности аграрных предприятий, определены факторы влияния, составляющие и индикаторы. Установлена прямая зависимость в этимологическом и логическом смысле между дефинициями «конкуренция» и «конкурентоспособность». Рассмотрены три подхода к трактовке конкуренции: поведенческий, структурный, функциональный, и доказана необходимость дополнения существующей теоретической модели четвертым – глобализационным. Определено, что результатом конкурентоспособного развития аграрных предприятий является максимизация удовлетворения потребностей покупателей, обеспечения экологичности и качества продукции, насыщение рынка высококачественной конкурентной продукцией, что имеет высокую предельную полезность для потребителя.